

RELACIÓN DOS BUQUES QUE TRANSPORTARON AOS GALEGOS QUE O ESCRAVISTA URBANO FEIJOÓ SOTOMAIOR INTRODUCIU NA ILLA DE CUBA

Por: Jesús E. Ferrer Jaureguizar

En 1853 o Deputado a Cortes, Urbano Feijó Sotomayor, na imaxe inferior, natural de Viana do Bolo na provincia de Ourense, logra do *Capitán General de Cuba*, Juan Manuel Gonzáles de la Pezuela y Ceballos, do que desde 1844 depende a *Junta de Fomento, Agricultura y Comercio* –que é a redactora de contratos cos traballadores brancos, que queren introducir na Illa de Cuba para contrarrestar o aumento do número de poboadores de cor (Naranjo, 1999)- a legalización dunha sociedade denominada *Compañía Patriótica Mercantil de Inmigración* ou, segundo outros autores, *Empresa de Inmigración de Trabajadores Españoles*, que no era nin máis nin menos que unha tapadeira para escravizar traballadores neste caso galegos, no ferrocarril, enxeños e plantacións da Illa de Cuba.

A todo isto, o tal Feijó, non era o dono, soamente era o administrador de cinco enxeños, tres cafetais e varias facendas da familia da súa cuñada os Lapaza Martiatu (Vázquez de Gey, 2014).

Ao cabo duns meses tras a súa chegada e ante o incumprimento dos contratos por parte de Urbano Feijó, xurde o primeiro conflito dos 236 colonos galegos destinados ao ferrocarril de Trinidad, que se negan a obedecer ao Urbano Feijó por obrígalos a traballar durante os tres meses de aclimatación sen cobrar. Como as condicións eran nefastas, ademais de insalubres, seguen producíndose motíns en Batabanó, Cienfuegos e Cárdenas, nese último na plantación *El Cafetal* que administraba o Urbano Feijó. Para acabar con esa insurxencia, o *Capitán General* ordena pasar a coitelo a todos aqueles que non volvan ao traballo e máis tarde o seu ingreso en prisión a todos os demais. Cando a noticia chega á península e é publicada en periódicos como *El Clamor Público* o *Soberanía Nacional*, salta a polémica e en xuño de 1855 unha Comisión das Cortes ditamina a favor dos traballadores galegos dándolles a liberdade de continuar ou rescindir os contratos (Naranjo, 1999). Con este ditame a *Junta de Fomento* inicia o trámite de empezar a pagar os contratos iniciais aos superviventes, a maioría dos cales optaron por quedarse a vivir na illa con salarios catro veces superiores aos ofrecidos no contrato do tal Feijó.

Sen embargo, Urbano Feijó xa cobrara a subvención da *Junta de Fomento* que ascende a 140.000 pesos (2.800.000 reais de vellón, unha fortuna na época) e desaparece de Cuba. Reaparece en Ourense no mesmo ano de 1854 e en Outubro do mesmo ano obtén a acta de deputado a Cortes (Salgado, 2015); nesas cortes ten que escoitar varias diatribas e improprios na súa contra, e anos máis tarde volve a ser elixido por Verín (1872) e máis adiantes por Matanzas (1881).

Grazas ás investigacións reflectidas no libro “Veleros en el tráfico marítimo con Cuba”, do escritor D. Lino J. Pazos (2016), á súa vez tomadas do traballo de Ricardo Lago Couce, podemos iniciar un pequeno traballo sobre os buques que interveñen no transporte de persoas galegas cara a Cuba, mediante convenio coa empresa Abella, Braña y C^a, que á par de consignatarios na Coruña posuían tamén estaleiro propio en Ferrol e que, supoñemos involuntariamente, interveñen tamén no que terminaría en gran fiasco, estafa e traxedia; e que fretan ademais de buques propios, outros de Coruña e Vigo.

Na “*Historia y Descripción de la Ciudad y Departamento del Ferrol*”, consta que hai un arsenal (por estaleiro), chamado do Reverbero, na mesma ribeira da Graña e contiguo aos almacéns de víveres da Mariña, cuxa construción iniciouse no ano 1846 pola casa *Abella, Braña y Compañía*. Despois de facer unha eloxiosa referencia ás súas instalacións, cita as embarcacións construídas alí: Dúas fragatas para correos de Ultramar, o bergantín Juanita, o bergantín goleta *Rosita*, a fragata *Braña*, a fragata Abella, os bergantíns goleta *Matilde*, *Joven César* e *Segundo Eugenio*, a fragata Villa de Neda, a fragata *Paloma de Cantabria* e a polacra *María*; ademais de carenar varios buques de distintas clases e portes. Resaltamos en negriña os buques construídos neste estaleiro que interveñen no traslado dos enganados traballadores galegos.

Debemos resaltar que, durante a travesía, deberían estar atendidos por un médico-cirurxían e un sacerdote, xa que dende a publicación da Real Orde de 17 de xuño de 1846, era obrigatorio nos cascos de tripulacións superiores a 40 homes,

cando cheguen a 70 individuos entre tripulación e pasaxeiros e sempre que ademais da tripulación conduzan 70 homes de tropa ou da clase de recrutas. Supoñemos que os traballadores galegos estaban incluídos na clase de pasaxeiros.

Fragata “Villa de Neda”. 1ª Expedición

Este buque chega á Habana, o 22 de abril de 1854, ao mando do **capitán Requejo** (quizais se trate de **D. Juan Requejo**, capitán anos máis tarde da fragata *Coruñesa*), conducindo 314 traballadores, dos que falecen 35 durante o período de aclimatación (Pazos, 2016), chamándose así, usándose tamén eufemisticamente entre os negreiros o termo “refrescar” para referirse ao espazo de tempo no que os amontoaban en barracóns para mellorar o seu aspecto despois da travesía de arredor de catro semanas entre Galicia e Cuba, na que persoas que non sabían o que era o mar se decatarían de forma inmediata coa habitual falta de espazo e algúns pequenos paseos por cuberta en grupos, aínda que seguramente ben alimentados. Aparte dos falecidos, hai 19 desertores, 3 que rescinden contrato y 73 “abandonados” (Lago, 2012).

Segundo o periódico La Época, de Madrid, colocóuselle a quilla o día 1º de xullo de 1852 no Arsenal (estaleiro) dos **Sres. Abella, Braña y Cª**, que debería, segundo este medio, estar lista para navegar en maio de 1853.

O 4 de abril de 1854, el periódico El Mensajero, de Madrid, refire a seguinte noticia: “*Ha llegado al puerto de la Habana, procedente de la Coruña, la fragata Villa de Neda, conduciendo la primera remesa de trabajadores gallegos, pertenecientes a la contrata del señor Don Urbano Feijoó de Sotomayor, compuesta de 315 individuos, todos ellos llegados en el más completo estado de salud, merced al buen régimen observado a bordo del buque que los conducía*”.

Ao non figurar na Lista Oficial de Buques da Armada e Mercantes de 1871, sabemos que desapareceu antes dese ano por despezoamento ou naufragio.

Corbeta “Villa de Gijón”. 2ª Expedición.

Construída por o Sr. Bareño no estaleiro de Gijón, botada no ano 1849 e que previsiblemente intenta realizar a súa primeira viaxe cara a Habana o día 20 de agosto dese mesmo ano, xa que chega á Habana o día 15 de novembro de 1849, segundo o Extracto da Lista de Lloyd desas datas, ao mando do capitán Pando (en realidade **José Fano**), despois de pasar por Puerto Rico onde desembarca 200 recrutas para os corpos que guarecen aquela illa (El Herald, 30-11-1849).

O buque realiza a ruta de Gijón cara a Puerto Rico e a Habana con asiduidade durante eses anos ata que realiza a viaxe con colonos chegando o mesmo 22 de abril de 1854, no que transporta 213 homes da contrata de Feijoó, dos cales falecen 42, na chamada “aclimatación” (Pazos, 2016). Ademais entre os traballadores galegos, hai 4 fuxidos, 3 que rescinden o contrato e 15 “separados” (Lago, 2012).

Como no caso anterior, non figura na LOB de 1871, polo que supoñemos que naufraga ou se despeza antes dese data.

Fragata “Nueva Luísa”. 3ª Expedición.

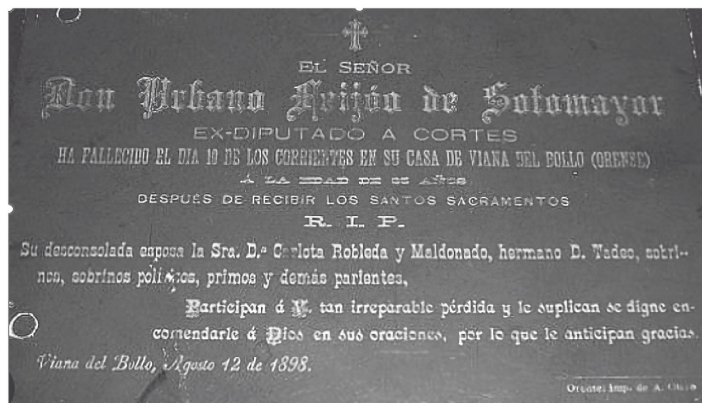
Propiedade de **D. Bruno Herce**, banqueiro (promotor do Banco da Coruña xunto con **Augusto J. De Vila, Gregorio J. Babé e José Agapito de Ugarte**), armador, consignatario e, dende 1854, cónsul de Buenos Aires na Coruña (Vázquez González, 1999). O buque realiza travesías a Cuba con asiduidade e dende 1849, ao menos, baixo o mando do capitán **D. Justo Pastor Fano**.

Este buque, chega á Habana o 24 de abril de 1854, trasladando a 181 traballadores, dos que descoñecemos o número de falecidos durante a chamada aclimatación (Pazos, 2016), aínda que sabemos que 9 rescinden o contrato (Lago, 2012).

Tampouco figura no LOB de 1871, polo que supoñemos que se despeza ou naufraga antes dese ano.

Bergantín “Juanita”. 4ª Expedición.

Propiedade de **D. Victoriano Braña**. Botado á auga no estaleiro de **Abella, Braña y Cª** sitos en La Graña, o 10 de outubro de 1849, na baía de Ferrol. Construído polo Sr. Amado. Capitán, o alferez de fragata graduado, segundo piloto **don Antonio Suárez** – noutros periódicos figura con nomes como Enrique ou Andrés – e noutros periódicos figura como capitán **D. Victoriano Cusi**. Son a súas dimensións: 95 pés e 6 polgadas de eslora, 28 pés e 6 polgadas de manga e 6 polgadas de

puntal. E, segundo *El Heraldo de Madrid*, podemos coñecer algo máis da súa distribución e características: “Además de la cámara principal, en la que tiene dos camaretas con 6 literas para familias y seis camarotes con dos literas cada uno, el Juanita tiene otra hermosa camareta en la toldilla desde la cual se ofrece un lindo golpe de vista por lo libre y desembarazado de la cubierta... la cámara y camaretas están construidas con maderas preciosas... los muebles de toda clase son de lujo... se siguió en su construcción el mejor sistema de la marina real inglesa, y se le preparó para poder montar diez cañones a la Paixhans del calibre 32...”

Todos estes luxos non puideron ser gozados polos 175 colonos que chegan á Habana o 25 de maio de 1854, realizando a travesía na súa bodega, dos cales 34 faleceron na aclimatación (Pazos, 2016). Outros 8 rescinden o contrato e 16 atópanse en “paradoiro descoñecido” (Lago, 2012).

Ao igual que os buques anteriores, non figura na LOB de 1871, polo que se despezoou ou naufragou antes dese ano.

Bergantín “Nuevo Feliz”. 5ª Expedición.

Propiedade dos armadores de Vigo, **Curbera Hermanos**. É o seu capitán, durante os anos que nos ocupan **D. José Ramón Curbera** (Pazos, 2016). Figura na LOB de 1871 co Sinal Distintiva de **JBFR**, matrícula de Vigo e 180 toneladas.

Chega á Habana o 2 de xuño de 1854, con 156 tripulantes galegos, dos cales falecen 44 durante a aclimatación (Pazos, 2016), e no ano 1856 hai 16 en ignorado paradoiro (Lago, 2012).

Xa non figura na LOB de 1873, polo que deducimos que naufraga ou é despezado no ano 1871 ou 1872.

Fragata “Nemesia”. 6ª Expedición.

Propiedade de **D. Gregorio J. Babé**, que a despachaba na rúa de Santa Catalina e máis tarde na de Espoz y Mina número 47, da Coruña. Figura nas LOB de 1871, 1873 e 1878 con Sinal Distintiva **HVSK**, matrícula da Coruña e 201 toneladas. Eran os seus capitáns **D. Ramón Senande** en 1852, e **D. Maximino Ferrer** en 1856, o que nos impide saber con certeza cal dos dous participou no transporte dos traballadores galegos cara a Habana.

Ao contrario que os buques citados anteriormente, este si está rexistrado na Axencia de Cualificación de Buques Bureau Veritas dende 1866 ata 1873, o que nos proporciona os seguintes datos: O buque **Nemesia** o seu capitán **L.G. Rendueles**, aparelhado de Bricbarca – barca ou corbeta – de 225 toneladas, construído en Bilbao en 1852, con madeiras de castaño e empernado e forrado con metal e cobre en outubro de 1866, ano no que sofre unha grande reparación, porto base en Ribadeo, armador **G.J. Babé** e pasa a última inspección, por parte da *Agencia Bureau Veritas* en Bilbao en 1866.

Arriba á Habana o 29 de xuño de 1854, transportando 217 traballadores galegos dos cales falecen na aclimatación 21 (Pazos, 2016). Xa en 1855 ao facer o reconto pola Junta de Fomento, esta chega á conclusión de que 1 rescindira o contrato e había 18 en paradoiro descoñecido (Lago, 2012).

Fragata “Guía de Vigo”. 7ª Expedición.

A primeira noticia que temos deste buque, que non figura na LOB de 1871, é o periódico *El Bien Público* de Barcelona, do día 5 de abril de 1849. Nesa data despáchase dende Barcelona para a Habana, cargado de viño, augardente e outros efectos, ao mando do capitán **D. Ramón Martínez**. Dito capitán comándao ata, alomenos menos, o mes de setembro de 1852 no que o substitúe o capitán **D. Tomás Salazar** e xa, segundo os periódicos consultados, en abril de 1854 figura como capitán **D. Víctor Escofet**. Por un anuncio do semanal *El Comercio, de Cádiz*, de data 11 de maio de 1850, sabemos que recentemente fora forrada de cobre (como todos os barcos que facían o traxecto ata o Caribe, para protexerse do xilófago *Teredo navalis*). A última noticia que recolleemos da hemeroteca que fai referencia a esta fragata é do día 24 de marzo de 1855, en *El Ancora de Barcelona*, onde se confirma a saída da fragata Guía de Vigo, capitán **Victor Escofet**, para Marín con sal. En Cádiz, porto de moitas das súas escalas e dende onde fai unha saída para Cuba formando parte do transporte de tropas expedicionarias con 8 oficiais e 154 individuos en outubro de 1850, o seu consignatario é **D. Ricardo Laccasaigne**, que puidera ser o seu armador.

Chega á Habana o 28 de xuño de 1854, transportando 190 traballadores galegos, dos cales falecen 12 na aclimatación e 1 rescinde o contrato.

Fragata “Abella”, despois “Isabel”. 8ª Expedición.

Construída no arsenal particular de **Abella, Braña y Compañía**, sito na Graña, en Ferrol. Botouse á auga o 27 de setembro de 1851. Capitán, **Andrés Suárez**. As súas dimensións eran 116 pés de eslora, 30 pés e 8 polgadas de manga, 17 pés e 8 polgadas de puntal e 414 toneladas de 71 pés cúbicos o que, en metros, serían 35’35 de eslora, 11’47 de manga e 7’21 de puntal.

O periódico *La España*, de data 9 de xullo de 1852, proporciónanos moitos datos en canto á ostentividade do buque: *“La construcción en totalidad es perfectamente sólida... el casco está forrado interiormente de castaño hasta lumbres del agua, el resto es de pino superior del Norte por el sistema de diagonales y clavado, empernado y forrado de cobre... en su cubierta se ven un par de bombas de cobre absorbentes e impelentes y un magnífico fogón de hierro de esmerado trabajo... a popa y en lo que técnicamente se dice la toldilla, se ve una cámara con 6 literas para los oficiales y un armario corrido en la estampa que guarda las banderas del buque, las de señales, el telégrafo, los anteojos, libros... la bajada a la cámara, toda ella tiene un pasamanos de columnas de bronce dorado, la lumbrera es de cristales de colores y el techo todo se halla artesinado de oro y blanco... la extensa cámara contiene 30 literas para pasajeros colocados a uno y otro lado del salón, que mide 32 pies de largo, el cual se halla decorado con pilastras de un exquisito gusto que sostiene una triple cornisa de madera esculpida y dorada sobre fondo mate... toda la decoración es de madera de rosa, palisandro, Haití y caoba combinados hábilmente...”* Luxos que, por suposto, non gozarían os colonos da bodega, da que non fan ningunha descrición.

A fragata *Abella*, chega á Habana o 27 de agosto de 1854, conducindo 296 traballadores (Pazos, 2016) dos cales falecen 72, outros 96 pasan a Las Cruces (seguramente ás obras de construción do ferrocarril iniciadas en 1853), 17 rescinden o contrato e 8 están en paradoiro descoñecido (Lago, 2012).

Pero como reflicten os periódicos da época, a traxedia comezou antes. Na travesía da Coruña á Habana faleceu un dos colonos, polo que o buque puxo rumbo ao Lazareto de San Simón. As persoas que tiveron a oportunidade de ver aos colonos neses momentos, falan de caras demacradas, pálidas e que reflecían o terror provocado pola situación. O día 10 ás catro e media o médico da fragata presentouse ao alcaide do Lazareto, participándolle que a bordo se atopaban 19 colonos enfermos, dispoñéndose desembarcalos, e xa máis tarde se desembarcan 28 máis, e un cadáver que falecera momentos antes. Na madrugada do 11 faleceu outro e o médico do lazareto subiu a bordo onde atopou en mal estado os noventa e tantos colonos que había no buque que dispuxo desembarcaran inmediatamente. Ata a mañá do 12 faleceran catro de aqueles infelices (Faro de Vigo, 14/05/1854).

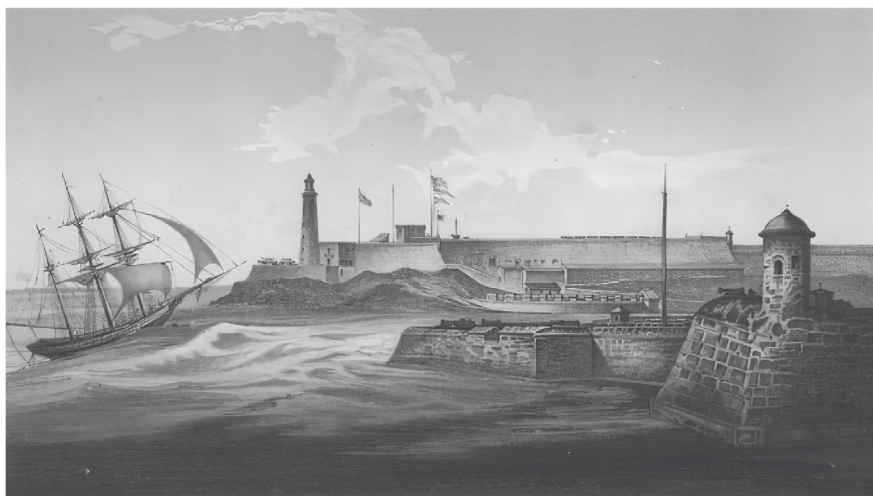
Sen embargo, ademais de padecer a desgraza de contraer o cólera, os colonos tiveron que soportar a cólera dos medios:

“En un principio se ha creído que estas muertes tuvieran su origen en excesos de los mismos pasajeros, que perteneciendo a gente menesterosa y necesitada, se aprovechó de la primera ocasión para comer lo que no debían; pero se sabe que llegado el buque al lazareto de San Simón, continuó la mortandad de los pasajeros, notándose que su mayoría pertenecían a gente procedente de la provincia de Pontevedra, y todos padeciendo los síntomas de cólera más fulminante...” (*La España*, Madrid, 28/05/1854. Citando fontes do Ferrol).

O periódico *Faro de Vigo* de 8 de xuño de 1854, di que o 10 de maio entran 28 colonos na lazareto de San Simón e que do día 14, que empeza a declinar o mal, ata o día 21, morren 12 no hospital, que con 2 mortos no buque e outro durante a travesía, fan un total de 15 falecidos. E que por recoñecemento facultativo, dos 105 colonos que foron ao lazareto, 12 foron declarados inútiles para ser transportados a América, quedando no lazareto 8 convalecentes.

Por tanto, ou ben a prensa descoñece si no buque quedaron colonos sen síntomas, aparte os 105 que ingresaron, ou no porto de Vigo embarcaron moitos máis ata completar a cifra de 296 colonos chegados á Habana.

O terrorífico resumo das oitos expedicións, é o seguinte; dos 1742 embarcados, falecen na aclimatación 260, hai 23 desertores, 42 rescinden o contrato (despois de que saltara o escándalo), 88 abandonados e separados (non sabemos moi ben a que se refiren) e hai 58 en paradoiro descoñecido no momento da indemnización, que algúns autores os citan como *cimarrones*, é dicir, como escravos fuxidos.

Un buque entrando no porto da Habana.